

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

הם בגדר האפשר. עם השנים הוא למד להוקיר עוד את האישה שמעבר לרחוב, אבל אותו מעשה ראשון, ספונטני, של קבלת פנים, הוא שנחרת בזיכרונו. הוא הפיל חומה של הפרדה והפך זרים לחברים.

הילד, סטיבן קרט, הוא כיום פרופסור למשפטים באוניברסיטת ייל, ועל מה שלמד באותו יום הוא כתב ספר. הוא קרא לו Civility (ציוויליות – כלומר אדיבות, נימוס ותרבותיות). שמה של האישה, הוא מספר לנו, היה שרה קסטנבאום, והיא נפטרה בגיל צעיר. הוא מוסיף שהיא הייתה יהודייה דתית, ושבעיניו אין זה מקרה. "במסורת היהודית", הוא מציין, ציוויליות כגון זו קרויה "חסד, מונח שנגזר מההבנה שבני אדם עשויים בצלם אלוהים". את הציוויליות, הוא מוסיף, "אפשר לראות כחלק מרעיון החסד: היא דורשת לנהוג אדיבות כלפי אחרים, ובכלל זה זרים, אפילו אם הדבר קשה לנו". עד היום, הוא ממשיך, "אני יכול לעצום את עיני ולחוש על לשוני את מתקנתם הרכה והחלקה של כריכי הגבינה והריבה שטרפתי באותו אחר צהריים קיצי שבו גיליתי כיצד מעשה אחד, כן וצנוע, של טוב לב יכול לשנות חיים".

לא הכרתי את שרה קסטנבאום, אבל שנים לאחר שקראתי את ספרו של קרט הרציתי בקהילה היהודית של אזור מגוריה בווינגטון. סיפרתי לנוכחים את סיפורו של קרט, שהם לא שמעו עד אז, והם הנידו בראשיהם בהסכמה. "כן", אמר אחד מהם, "זה היה מתאים לשרה".

מחשבה מעין זו חלפה בוודאי בראשו של עבד אברהם – זה שהמדרש מזהה כאליעזר – כשהגיע לחרן שבארם נהריים, בצפון מערב מסופוטמיה, למצוא אישה לְבָן אדונו. כשאברהם



חסד זרים

ב־1966 עבר ילד שחור בן 11 עם הוריו ובני משפחתו לגור בשכונה של לבנים בווינגטון.¹ עם שני אחיו ושתי אחיותיו הוא ישב במדרגות הכניסה לבית והמתין לראות כיצד יקבלו השכנים את פניהם – אולם איש לא קיבל את פניהם. עוברים ושבים הביטו בהם, אך אף לא אחד מהם חנן אותם בחיוך, או אפילו במבט של הכרה. הוא חש שכל הסיפורים המפחידים ששמע על יחסם של לבנים לשחורים הופכים למציאות חיוו שלו. לאחר שנים כתב על ימיו הראשונים בבית החדש: "ידעתי שלא היינו רצויים כאן. ידעתי שלא יאהבו אותנו כאן. ידעתי שלא יהיו לנו כאן חברים. ידעתי שלא היינו צריכים לעבור לכאן..."

בעודו חושב את המחשבות הללו, אישה לבנה ששבה מעבודתה עברה במדרכה שמנגד. היא פנתה אל הילדים ואמרה בחיוך רחב: "ברוכים הבאים!" היא נכנסה לביתה, ולאחר כמה דקות הופיעה וכידיה מגש עמוס במשקאות ובכריכי גבינה וריבה. הרגע ההוא, כתב הילד לאחר שנים, שינה את חיוו. הוא נתן לו תחושת שייכות שלא זכה לה קודם לכן. הוא גרם לו להבין, בימים שהיחסים הבין-גזעיים בארצות הברית עדיין היו טעונים, שמשפחה שחורה יכולה להרגיש בבית גם באזור לבן, ושיחסים המבוססים על עיוורון צבעים – קרי התעלמות מצבע העור –

שלה אותו, הוא לא ציין באוזניו תכונות אופי מסוימות. הוא פשוט אמר לו למצוא מישהי ממשפחתו המורחבת. אבל אליעזר יצר שאלון מבחן מעשי:

ה' אֱלֹהֵי אֲדָנָי אֲבָרְהֶם, הִקְרָה נָא לְפָנַי הַיּוֹם וְעֵשֶׂה חֶסֶד עִם אֲדָנָי אֲבָרְהֶם. הִנֵּה אֲנִי נֹצֵב עַל עֵין הַמַּיִם, וּבָנוֹת אֲנִשֵׁי הָעִיר יֵצְאוּ לְשֹׂאב מַיִם. וְהָיָה הַנֶּעֱרָ אֲשֶׁר אָמַר אֵלַיָּהּ "הֲטֵי נָא כַדָּךְ וְאַשְׁתְּהָ", וְאָמְרָה "שְׂתֵה וְגַם גְּמְלִיךָ אֲשַׁקֶּה" – אֵתָהּ הַכַּחַת לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק, וְכֵה אֲדַע כִּי עָשִׂיתָ חֶסֶד עִם אֲדָנָי. (בראשית כד, יב-יד)

לא במקרה משתמש אליעזר במילה "חסד", שכן זהו בדיוק המאפיין שהוא מחפש לאשתו העתידיה של הילד העברי הראשון, יצחק – ושהוא מוצא אצל רבקה.

זהו גם נושאה של מגילת רות. חסדה של רות עם נעמי, וחסד בועז עם רות, הם הדברים שהמקרא מבקש להבליט בשרטוט את הרקע המשפחתי של דוד, נינם של בועז ורות, שעתידי היה לייסד את שושלת המלוכה בישראל. אכן, חז"ל אמרו ששלוש התכונות החשובות ביותר באופי היהודי הן ביישנות (צניעות), ענווה, רחמנות וגמילות חסדים.² החסד – שהגדרתי במקום אחר כמילים "האהבה כמעשה"³ – הוא בעל מעמד מרכזי במערכת הערכים היהודית.

חז"ל ביססו עמדה זאת על מעשיו של הקב"ה עצמו. "דרש ר' שמלאי: תורה תחילתה גמילות חסדים וסופה גמילות חסדים. תחילתה גמילות חסדים, דכתיב 'וַיַּעַשׂ ה' אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כְּתָנוֹת עוֹר וַיִּלְבָּשֵׁם' (בראשית ג, כא). וסופה גמילות חסדים,

דכתיב 'וַיִּקְבַּר אֹתוֹ בְּבֵן' (דברים לד, ו).⁴ החסד לצורותיו – מתן קורת גג לחסר הבית, אוכל לרעב וסיוע לעני, ביקור חולים, ניחום אבלים וקבורה בכבוד לכול – נעשה שם נרדף לחיים היהודיים ואחד מעמודי התווך שלהם. לאורך מאות רבות של גלות ופיזור, הקהילות היהודיות נבנו סביב צרכים אלה. "אגודות" ו"חברות" קמו למען כל אחד מהם.

כך, למשל, בקהילה היהודית ברומא התקיימו במאה ה-17 שבע חברות שהתמסרו לחלוקת בגדים, נעליים, מצעים, מיטות ושמיכות חורף לילדים, לעניים, לאלמנות ולאסירים. שתי אגודות עסקו באספקת נדוניות ותכשיטים לכלות עניות. הייתה חברה לביקור חולים, חברה אחרת לעזרה למשפחות אבלות, וחברות קדישא שעסקו בטהרת המתים ובקבורתם. אחת עשרה עמותות פעלו בתחומי החינוך והדת, הלימוד והתפילה, עוד אחת אספה תרומות ליהודים הגרים בארץ ישראל, ואחרות סייעו במילת יילודים. היו גם חברות שסייעו לעניים ברכישת צורכי מצווה כגון מזוזות וכגון שמן לנרות שבת והנוכה.⁵

חז"ל אמרו שמכמה בחינות, החסד נעלה על הצדקה:

תנו רבנן, בשלושה דברים גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה. צדקה – בממונו; גמילות חסדים – בין בגופו בין בממונו. צדקה – לעניים; גמילות חסדים – בין לעניים בין לעשירים. צדקה – לחיים; גמילות חסדים – בין לחיים בין למתים.⁶

יהודים עשו חסד זה עם זה מפני שזוהי הליכה בדרכי ה', וגם משום שהם, בני משפחותיהם או אבותיהם הכירו מקרוב את

חויית הסבל, וידעו שאין להם לאן ללכת לכד מזה אצל זה. חוט החסד היה קרן אור בימים אפלים. החסד ריכך את המכה של חורבן בית המקדש ואוכדן עבודתו:

פעם אחת היה רבי יוחנן בן זכאי יוצא מירושלים, והיה רבי יהושע הולך אחריו וראה בית המקדש הרב. אמר רבי יהושע, "אוי לנו על זה שהוא חרב, מקום שמכפרים בו עוונותיהם של ישראל". אמר לו, "בני, אל ירע לך. יש לנו כפרה אחת שהיא כמותה. ואיזה? זה גמילות חסדים, שנאמר 'כִּי חֶסֶד חֲפָצְתִי וְלֹא זָבַח' (הושע ו, ו)".⁷

באמצעות חסד הפכו היהודים את הגורל לאנושי – כפי שפעם, כך האמינו, חסדו של אלוהים עשה לאנושי את העולם.

החסד היהודי גם הוסיף, ברוב חסדו, מילים ללשון האנגלית. בשנת 1535 פרסם מיילס קאברדייל את התרגום הראשון של התנ"ך לאנגלית (במלאכה החל ויליאם טינדייל, ששילם על כך בחייו כשהוצא להורג בחנק ובשריפה על המוקד ב־1536). כאשר הוא הגיע במלאכת התרגום למילה "חסד" הוא גילה שאין מילה אנגלית המבטאת את משמעותו. על כן טבע מילה חדשה, loving-kindness (מילולית: אדיבות אוהבת). מילה נוספת שנטבעה באנגלית, באותו מובן ממש, נלקחה ישירות מן המקרא: ruth, רות, פירושה 'חסד'. כיום כבר אין משתמשים בה, אך עקבותיה נותרו באנגלית החיה במילה הגזורה ממנה – ruthless, חסר־רחמים.

הרב אברהם יהושע השל ז"ל נהג לומר, "כשהייתי צעיר הערצתי את החוכמה. עכשיו, משזקנתי, אני מגלה שאת החסד

אני מעריץ יותר". חוכמה עמוקה גנוזה בדברים אלה. היא אשר גרמה לאליעזר לבחור ברבקה להיות אשת יצחק והכלה העבריייה הראשונה. החסד מביא גאולה לעולם, והוא גם יכול, כמו במקרהו של סטיבן קרטר, לשנות חיים. צדק המשורר האנגלי ויליאם וורדסוורת בכותבו כי "מִיֵּטֵב סִגְלַת חַיֵּי אָדָם יִשָּׂר" היא "מְחֻוֹת קְטָנוֹת, שְׂכֻחוֹת, זֹטוֹת חֲסְרוֹת כְּנוֹי, / נִעְלָמוֹת, שֶׁל אֶהְבָּה וְחֶסֶד".⁸

1. Stephen Carter, *Civility*, New York: Basic Books, 1999, 61-75.
2. במדבר רבה ח, ד.
3. יונתן זקס, *לרפא עולם שבור: החיים כקריאה לאחריות*, מאנגלית: צור ארליך, ירושלים: מגיד, 2010, עמ' 55-70.
4. תלמוד בבלי, סוטה יד ע"א.
5. Israel Abrahams, *Jewish Life in the Middle Ages*, London: Edward Goldston, 1932, 348-363.
6. תלמוד בבלי, סוכה מט ע"ב.
7. אבות דרבי נתן ד, ה.
8. משירו "טינטרן אבי". מאנגלית: אריה סתיו. בתוך: סתיו, *שבעה שערי שירה*, ג, תל אביב: תמוז, 2005, עמ' 216.